

Нелко СТОЈАНОСКИ

СТАПКИТЕ НА САМОУБИСТВА И НЕКОИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА СУИЦИДАЛНАТА ПОПУЛАЦИЈА ВО СР МАКЕДОНИЈА

У в о д

Самоубиствата, како се поприсутен феномен во современото општество, претставуваат еден од проблемите кои вистински го потресуваат човекот, бидејќи тие се неприроден и нелогичен завршеток на животот. Паралелно со напорите што ги вложуваат општествените заедници за подобрување на условите за живот, за продолжување на човечкиот век на живеење и за хуманизација на меѓучовечките односи, расте и бројот на луѓето кои прердвреме му ставаат крај на својот живот. Бројот на самоубиствата во последно време нараснува во повеќе земји, иако, како што укажуваат некои автори, појавата не може прецизно да се следи, бидејќи поеднини самоубиства се прикажуваат како несреќен случај, заради негативниот општествен став кон нив. Меѓу различните видови на смрт тие посебно го привлекуваат вниманието и затоа автори од различни профили му посветиле сериозно внимание. До сегашните истражувања на овој феномен дадоа значаен придонес во неговото расветлување. Сепак, остануваат уште многу тајни и специфичности, за кои песимистички настроените мислителите сметаат дека никогаш нема да се откријат. Ако се земе предвид дека една четвртина од самоубиствата се извршени како последица на различни психички пореметувања, науката се прашува што ги предизвикува другите три четвртини. Поголемиот број стручњаци истакнуваат дека интересот за истражување треба да биде насочен кон оние состојби во општествените односи кои претставуваат пречка за прогресивен развој и кои во одредени ситуации можат да доведат и до ваков фатален исход.¹ Се укажува и на тоа дека зачестеноста на самоубиства во некоја општествена средина преставува еден од идникаторите за распространетоста на најтешки судири во општеството, кои наспроти на делувањето на културните фак-

¹ Milčinski L.: Samoubistva u Jugoslaviji, JRKPK, Beograd, br. 1, 1970 god.

тори не се решени на позитивен начин.² Тоа го условува и социолошкиот интерес за овој феномен. Но социолошките анализи можат да го утврдат само општиот ризик да дојде до самоубиство во некоја средина. Досегашните трудови покажаа дека таквиот ризик е различен во различни земји, па и во нашата земја. Но социолошките анализи не можат да укажат кои поеднци ќе посегнат на себе заради делувањето на различни општествени или биолошки фактори, бидејќи во значајна мерка тоа зависи од индивидуалните особини.

Тоа значи дека општествените причини не делуваат на сите луѓе со ист интензитет. Иако повеќемина живеат во исти услови, се чини дека самоубецот е „нападнат“ на еден посебен начин, во функција на неговата ситуација и неговите доживувања на реалноста. Иако улогата на индивидуата е несомнена, денеска доминира сваќањето за самоубиствата како социопатолошка појава, а не како последица на болна состојба, односно несреќнага судбина на одредена индивидуа. Диркемовата теза за варирањето на самоубиствата обратно пропорционално од степенот на интеграцијата на општествените групи, чиј дел е индивидуата,³ како се повеќе да се потврдува. Имено, во поразвиените општества е утврден повисок степен на општествена дезинтеграција, но и повисоки стапки на самоубиства.

Самоубиствата во СР Македонија

СР Македонија се до 1971 година се вбројуваше во редот на земјите кои имаа доста ниска стапка на самоубиства.

Табела 1

СТАПКА НА САМОУБИСТВОТА ВО СР МАКЕДОНИЈА ВО ПЕРИОДОТ
1967—1981 ГОДИНА

Година	Вкупно самоуб.	Мажи	Жени	Стапка на 100.000 вкуп. насел.
1967	21	17	4	1,23
1968	30	17	13	1,82
1969	28	18	10	1,69
1970	75	53	22	4,55
1971	63	43	20	3,82

² Milič V.: Samoubistva u Jugoslaviji, Anali pravnog fakulteta, Beograd, jul — decembar, 1959 god.

³ Durkheim E.: Le suicide, P.U.F, Paris, 1960, p. 233.

1972	68	41	27	4,12
1973	85	54	31	5,15
1974	74	51	23	4,49
1975	66	46	20	4,00
1976	99	76	23	6,02
1977	109	80	29	6,64
1978	85	50	35	5,22
1979	104	64	40	6,33
1980	92	59	33	5,66
1981	96	65	31	5,82

Како што може да се забележи на табелата 1 самоубиствата и во нашата република бележат пораст. Тие за последните 15 години се движат меѓу 1,23 во 1967 и 6,6 во 1977 год. За времето на анализираниот период (1976 — 1980) стапките се изедначени, без големи осцилации, како во претходната деценија, движејќи се помеѓу ниски и средни стапки. Во секој случај присутна е извесна тенденција на пораст во овој период, со тоа што стапките се стабилизирани на едно повисоко ниво, односно споредени со динамиката на порастот на вкупното население тие покажуваат побрз пораст. Но со своите најниски стапки во Југославија (после САП Косово), нашата република во тој поглед претставува извесна специфичност. Некои автори истакнуваат дека таму каде што се ниски стапките на самоубиствата се високи стапките на убиствата или обратно. Во СР Македонија ни оваа теза не наоѓа потврда, бидејќи покрај ниски стапки⁴ на самоубиства има и ниски стапки на убиства, кои имаат тенденција на натамошно смалување. Додека самоубиствата помеѓу 1976 и 1980 година се движеле помеѓу 5,22 и 6,64%,⁵ убиствата се движеле меѓу 2,7 (1977 год.) и 1,3 год.).

Посебно објаснување за ниските стапки на самоубиства во СР Македонија може да се бара во македонскиот национален карактер. Се истакнува дека на самоубиствата треба да се гледа како на социопсихолошки феномен кој треба да се третира во склопот на целокупната култура, земајќи ги предвид економските фактори, општествените норми и доминантните карактерни примероци. Иако самиот поим национален карактер е релативно спорен, затоа што досегашните истражувања

⁴ Според типологијата на стапките на самоубиствата од нашиот најпознат суицидолог Милчински од 0 до 4,9 се третираат за многу ниски, од 5 до 9,9 за ниски, од 10 до 19,9 за средни, од 20 до 24,9 за високи и повеќе од 25% за многу високи стапки.

⁵ Во трудов се анализираат извршените самоубиства меѓу 1967 и 1980 год. За претходниот период види пошироко во студијата „Самоубиствата и обидите за самоубиства во СРМ“, група автори, „Студентски збор“, Скопје, 1983 год.

не дадоа сигурни резултати и заклучоци, сепак во принцип можат да се утврдат одредени национални карактеристики, бидејќи условите во кои што живее некое општество, начинот на производство, географските услови и климата, населеноста, културните традиции и влијанија доведуваат до формирање и на одредени психолошки особини, до одредена карактерна структура која што ќе биде заедничка за повеќето членови од иста национална заедница.

Во таа смисла, под влијание на споменатите фактори, за Македонецот се тврди дека формирал доминантни карактерни црти како: приврзаност на својата припадност, силно нагласена организациона и емоционална кохезија, темпераментност, екстровертираност, дружељубивост, оптимизам, не го мачи осаменост, мотивираност за подобар живот, борбеност, но не и силеџство, недоверливост спрема странците, гостофубивост но и на отстојание, опрезност, упорност, издрљжливост, скромност, развиено чувство за солидарност, човек кој не капитулира од ништо.⁶ Историското минато, постојана борба за слобода и опстанок, го натерала посебно да го цени човечкиот живот, да си влева желба за живот, зошто на смртта доста и гледал во очи. Сите спомнати фактори, потпомогнати од разновидниот пејсаж и изобилството од сончеви денови довело Македонецот да игради посебна карактерна и емоционална структура која делува антисуицидогено.

Но бурните промени од кои беше зафатено македонското општество, поради брзата индустријализација и урбанизација проследена со силна миграција, не го остварија незасегнат и македонскиот човек, односно дојде до промени и во неговите карактеристики и специфичности. Тоа посебно се засилува во условите на се поразвиени меѓусебни комуникации со други нации. Миграциите во СРМ се покажуваат како суицидоген фактор во две насоки. Прво, лицата кои што дошле во нова средина се сретнуваат со одредени тешкотии од економски и социјален карактер. Прилагодувањето на новата средина е често тешко, бидејќи мигрантите го промениле својот социокултурен амбиент, ги промениле или прекинале своите соседски, пријателски, емоционални и други врски, го промениле начинот на живеење, навиките, сваќањата, нормативниот систем и сл. Во новата средина настануваат судири на вредностите меѓу старото и новото, а и други конфликти на кои се изложени мигрантите. Пропратна појава е распаѓањето на семејниот жи-

⁶ Види пошироко во Зборникот на трудови од I Југословенски конгрес за превенција на самоубиствата, Охрид, 1983 год.

вот, исчезнувањето на традиционалните облици на контрола и загуба на традиционалното влијание врз децата и младината. Ваквите промени условуваат тешкотии и во адаптирањето на новите услови на живеење, кои, често, носат нерешени проблеми, индивидуални кризи и девијации во својствата на личноста.

На друг начин миграцијата суицидогено влијае врз лицата кои се остварени и остаени сами, посебно во испразнетите села. Ваквите лица често, неможејќи да се грижат за сопствената егзистенција, го избираат самоубиството како начин за разрешување на своите проблеми. Така хипотезата дека онаму каде што се миграциите помасовни, ќе имаат за последица и поголема раширеност на самоубиствата се потврдува во СР Македонија, односно тие покажуваат интересен регионален распоред. Во географската поделба на Македонија, која носи и одредени социоекономски и социокултурни карактеристики и особености, тие се покажуваат како покарактеристични за Источна Македонија, а тоа е регион од Македонија каде што најголем број од населението мигрирало, односно го променило местото на живеење. Од друга страна Западна Македонија има најниска стапка на самоубиства, но има најмалку миграции.

Меѓутоа, разликите во стапките на самоубиствата не се доволно видливи ако се посматраат само на ниво на трите региони (Источна, Западна и Вардарска Македонија). Многу погодна единица за посматрање на територијалниот распоред на самоубиствата се општините. Во табелата 2 се дадени стапките на самоубиства по општини и може да се констатира дека меѓу општините постојат големи разлики. Зачестеноста на самоубиствата варира од општини кои имаат средна стапка (Свети Николе, Делчево, Радовиш, Крива Паланка), до општини со многу ниска стапка (Струга, Дебар). И во дисперзијата на самоубиствата Македонија претставува подрачје со значителни отстапувања од просекот (5,9). Само 6 општини се блиску до просекот, а другите отстапуваат значително под или значително над просекот. Имајќи предвид дека општата стапка за Македонија е ниска треба да се истакне дека седум општини имаат средна стапка на самоубиства, а ниедна висок.а

Интересно е да се погледаат податоците за распоредот на самоубиствата по општини и учеството на одделни општини во вкупното население на СР Македонија. Се покажува дека во општините со повисоки стапки на самоубиства нивното учество во самоубиствата е значително повисоко од нивното учество во вкупното население.

Табела 2

СТАПКИТЕ НА САМОУБИСТВА ВО СР МАКЕДОНИЈА ПО ОПШТИНИ
И НИВНОТО УЧЕСТВО ВО ВКУПНОТО НАСЕЛЕНИЕ
1976—1980 ГОДИНА

Општини	Вкупно	Мажи	Жени	Стапка на 100.000 ж. вк. нас.	Учест. во само- убис.	Учест. во. вк. нас.
Берово	6	2	4	6,0	1,2	1,1
Битола	32	25	7	5,2	6,5	7,5
М. Брод	2	2	—	2,6	0,5	0,9
Валандово	5	3	2	10,9	1,0	0,5
Виница	8	5	3	10,0	1,6	1,0
Гевгелија	8	6	2	5,9	1,6	1,6
Гостивар	15	13	2	3,6	3,1	4,9
Дебар	1	1	—	1,1	0,3	1,1
Делчево	14	10	4	14,0	2,8	1,2
Демир Хисар	3	3	—	4,0	0,7	1,0
Кавадарци	22	15	7	12,6	4,4	2,3
Кичево	4	2	2	1,8	0,8	2,6
Кочани	13	10	3	6,0	2,6	2,6
Кратово	7	5	2	9,3	1,4	1,0
К. Паланка	18	14	4	12,4	3,6	2,0
Крушево	3	2	1	4,6	0,7	0,8
Куманово	47	27	20	8,3	9,6	6,8
Неготино	6	5	1	7,0	1,2	1,1
Охрид	12	8	4	4,4	2,4	3,2
Прилеп	35	28	7	7,3	7,1	5,8
Пробиштип	3	1	2	4,0	0,7	0,9
Радовиш	16	7	9	12,8	3,2	1,2
Ресен	13	11	2	11,3	2,6	1,4
Св. Николе	18	12	6	17,1	3,6	1,2
Скопје	100	61	39	5,1	20,4	23,6
Струга	2	2	—	0,1	0,5	2,9
Струмица	21	17	4	5,5	4,3	4,6
Тетово	15	11	4	2,3	3,1	7,9
Т. Велес	28	16	12	9,3	5,7	3,6
Штип	13	5	8	6,5	2,6	2,6

Во седум општини учеството во самоубиствата е приближно на нивното учество во вкупното население, додека во другите општини знатно отстапува од нивното учество во населението.

Во апсолутен износ најмногу извршени самоубиства има во Скопје,⁷ но нивното учество е скоро еднакво со учеството на Скопје во вкупното население на СР Македонија.

Посебно внимание заслужуваат податоците за тоа дека примат во СР Македонија имаат општините кои се неразвиени, или кои се пред се земјоделски подрачја, а не поголемите индустриски центри. Во светски рамки во големите градови и во урбаните агломерации бројот на самоубиствата е поголем отколку на село. Во таа смисла Македонија претставува одредена специфичност, бидејќи поголемиот број на суициденти или потекнуваат од село, или живеат на село. Ваквата ситуација веројатно може да се објасни како последица на делувањето на еден ист фактор — дезинтеграцијата. Имено, ако за големите градови се тврди дека процесот на дезинтеграција е присутен, дека тие претставуваат „тврдини на самотијата“, нешто слично може да се рече и за нашите напуштени и испразнети села. Од друга страна, и бурните промени од кои се зафатени селата доведуваат до отежнат начин на прилагодување на нивните жители. Брзата миграција доведе до нивно празнење за еден релативно краткотраен период, што доведе до загрозување на самостојната животна егзистенција на напуштените стари лица. Сето тоа, засилено со лошата патна мрежа, лошата снабденост, ниското ниво на просветност и проредувањето на меѓусебните контакти, доведува до појава на чувство на отфрленост и непотребност, а оттука па до донесувањето на одлуката за самоубиство — патот не е долг.

Некои карактеристики на суицидалната популација

1. Структурата на самоубиствата според полот

Би можело да се констатира дека насекаде во светот припадноста кон полот се покажува како значајна за самоубиствата. Мажите кои сами си ставаат крај на својот живот се побројни од жените. Учеството на мажите и жените е различно во различни земји и се движи до 4:1, со една правилност: таму каде што се повисоки стапките на самоубиства на мажите, повисоки се и кај жените. Во однос на стапките на самоубиства во светот, Јапонија е можеби единствената земја каде што учеството на жените, посебно на младите жени е исклучително високо и се смета за јапонска специфичност.⁸

⁷ Скопје во трудов е посматрано како една општина, со оглед на фактор дека неговата поделеност на општини има повеќе административен карактер.

⁸ Duchac R.: Suicide au Japon, suicide a la japonaise, RFS, n. V, 1964.

Големи разлики во учеството помеѓу половите што извршиле самоубиство се забележува и во нашаат земја. Во СР Словенија тој однос е 4,4 : 1 и скоро никогаш не паѓа под 3 : 1, додека во СР Црна Гора никогаш не применува 1,3 : 1 дури понекогаш бројот на жените што извршиле самоубиство е поголем од бројот на мажите (1969 год. односот е 0,8 : 1), што претставува реткост и во светски рамки.

Во СР Македонија, според пописот од 1971 година, распределеноста на населението според половите е скоро симетрично (834.692 мажи и 812.616 жени), односно со мала предност на машкото население. Тоа претставува одредена специфичност, бидејќи во рамките на СФР Југославија, жените се нешто побројни.

За време на анализираниов период (1976 — 1980 година) односот на извршени самоубиства варира помеѓу 3,3 : 1 во 1976 година и 1,4 : 1 во 1978 година. Но просечниот израз за петте години е 2 : 1, што е на ниво на резултатите од претходните истражувања на самоубиствата во СР Македонија.⁹

Табела 3

ИЗВРШУВАЊЕ НА САМОУБИСТВАТА СПОРЕД ПОЛОТ

Година	Вкупно	Маж	Жени	Однос
1976	99	76	23	3,3:1
1977	109	80	29	2,7:1
1978	85	50	35	1,4:1
1979	104	64	40	1,6:1
1980	92	59	33	1,7:1
Вкупно:	489	329	160	2,05:1

Нееднаквото учество на жените во самоубиствата им се припишува на различни фактори. За Диркем помалото учество на жените во самоубиствата не се должи на тоа што жените физиолошки се разликуваат од мажите, туку на тоа што тие не учествуваат на ист начин во општествениот живот.¹⁰

⁹ Види во спомнатиот труд за „Самоубиствата и обидите...“

¹⁰ Durkheim Emil: споменатиот труд, p. 389.

Други автори сметаат дека припадноста на полот е поврзана со одредени особини на личноста, посебно темпераментот, па и дека особината агресивност е врзана за полот. Ваквата хипотеза е оспорувана од голем број на автори кои сметаат дека половите разлики се социокултурно условени, т.е. зависат од сваќањата каква треба да биде жената, а каков мажот и како треба да се однесуваат.

Според Милиќ тешко е со сигурност да се утврди колкаво е влијанието на биолошките, а колкаво на општествените фактори.¹¹ Во секој случај, според него, значајно е влијанието на распределбата на улогите помеѓу лицата од спротивен пол и различните културни норми на кои се заснива нивната социјализација. И Шпадијер — Џиниќ различното учество на половите го објаснува, пред се, со општествени фактори. Жената е сè уште помалку општествено ангажирана од мажот и во најголемиот број земји нејзиниот живот се одвива во рамките на семејството.¹² Затоа се смета дека жените помалку се оптоварени со самоубиство, заради помалата изложеност на такви општествени ситуации каде ризикот од самоубиство е поголем.

Во секој случај разликата е повеќе условена од општествените, а помалку од билошките фактори. Зголеменото учество на жените во општествениот живот, обусловено од процесот на нејзината еманципација, веројатно го има за последица она што се случува во светски рамки, — покажување на стапките на самоубиства кај жените, односно до тенденција на изедначување со стапките на мажите. Се разбира дека тука не делува некој автоматизам. Меѓутоа, последниве години од анализираниов период укажуваат на намалување на соодносот помеѓу двата пола, но тој факт треба да се провери единствено на некоја подолга временска серија.

2. Структурата на самоубиствата според возраста

Возраста на личноста е тесно поврзана со нејзината општествена положба, а оттаму и со самоубиствата. Скоро општо правило е самоубиствата да растат прогресивно со возраста. Но во последните години има тенденција на намалување на

¹¹ Milić V. споменатиот труд.

¹² Špadijer - Džinić J.: Samoubistva u Vojvodini, IKKI, Beograd 1966 god.

¹³ Chesnais J.C.: L'evolution de mortalité par suicide dans divers pays industrialises, Population, n. 2, 1973.

¹⁴ Holist B.: Etude sur Le probleme de suicides au Pologne, Revue de l'institut de sociologie, Bruxelles, n. 4, 1069.

разликите помеѓу различните старосни категории.¹³ Извесна специфичност има во Полска каде што најмногу самоубиствата се случуваат во старосната категорија помеѓу 30 и 49 години (40%),¹⁴ додека Јапонија е специфична по тоа што таму учеството на младите до 29 години е многу поголемо во споредба со другите земји.¹⁵

Во нашата најзагрозена република од самоубиства — Словенија — најзастапена возрасна категорија се лицата помеѓу 50 и 60 години, додека во Војводина, второто подрачје по загрозеност, лицата постари од 65 години.¹⁶

Анализата на податоците за периодот 1976 — 1980 година скоро ја потврдува светската правилност: самоубиствата растат со староста. Ако се исклучи најмладата старосна категорија до 15 години, каде самоубиствата навистина се реткост (во Македонија има вкупно четири за анализираниов период), односно ако се анализираат само самоубиствата на лицата од 15 до преку 65 години, ќе се забележи дека зачестеноста е најмала кај лицата меѓу 15 и 24 години, потоа постепено расте кај другите старосни категории, за да би достигнала свој максимум кај лицата кои се постари од 65 години.

При анализата на факторите кои условуваат ваква распределеност на самоубиствата по старосни категории сигурно е дека одредено влијание имаат од една страна биофизиолошките и психолошките, но и општествените фактори од друга страна. Во тој поглед посебно се загрозени лицата од најстарата возраст.

Прекинувањето на таа ктивност често предизвикува чувство на инфериорност, оттуѓеност и самотија. Тоа многумина го доживуваат како животен безизлез. Престанувањето на работниот однос им се чини како отфрлање и неправда, па многумина доживуваат фрустрации. Тие наеднаш трпат големи загуби: занимањето, своите другари, дел од доходот како и општествената положба и углед. Тоа често ги води да се почувствуваат несакани и отфрлени. Тие мора да се снаоѓаат во новата положба и улога, да го исполнуваат своето слободно време безработност. Така, тие понекогаш излез од таквата ситуација наоѓаат во бегството во психоза или евентуално во самоубиството.¹⁷

Податоците за Македонија покажуваат и извесни карактеристични разлики во зачестеноста на самоубиствата кај мажите и жените. Во последните години од анализираниов период (1978, 1979, 1980) жените на возраст од 15 до 24 години почес-

¹⁵ Duchac R. споменатиот труд.

¹⁶ Špadijer — Džinić J. споменатиот труд стр. 83.

¹⁷ Luj-Vensan T.: Antropologija smrti, I tom, Prosveta, Beograd, 1980, str. 80.

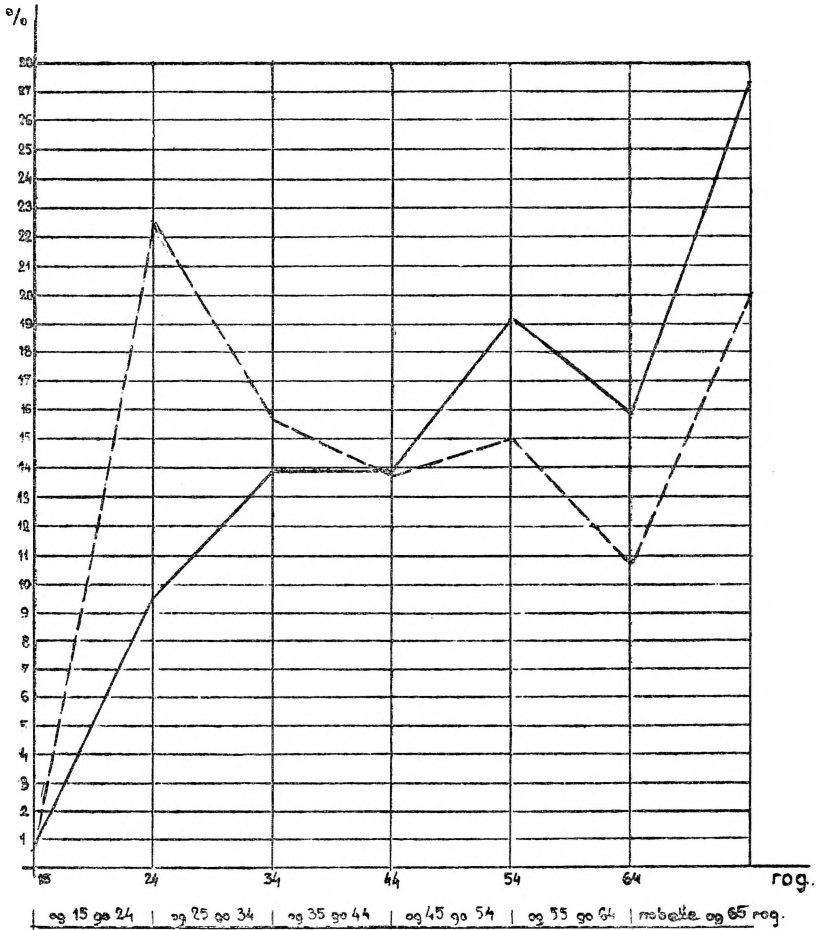
Табела 4

ИЗВРШУВАЊЕ НА САМОУБИСТВА СПОРЕД ПОЛОТ И ВОЗРАСТА —
1976—1980 Г. ВО СРМ

Година	Вкупно	од 14 год.	15—24	25—44	35—44	45—54	55—64	над 65 год.	
1976	вкупно	99	2	11 (3,3)	14 (6,1)	12 (5,7)	17 (12,6)	16 (14,7)	27 (28,4%)
	мажи	76	2	6 (3,6)	10 (8,6)	10 (9,5)	13 (19,6)	12 (21,4)	23 (30,2)
	жени	23	—	5 (3,2)	4 (3,5)	2 (1,8)	4 (5,7)	4 (7,5)	4 (8,0)
1977	в	109	1	15 (4,6)	13 (5,6)	17 (8,0)	17 (12,6)	16 (14,6)	30 (31,5)
	м	80	1	10 (6,0)	9 (7,7)	13 (12,3)	15 (23,0)	11 (19,6)	23 (28,7)
	ж	29	—	5 (3,2)	4 (3,5)	4 (3,7)	2 (3,2)	5 (9,4)	7 (14,3)
1978	в	85	1	11 (3,3)	16 (6,9)	14 (6,7)	13 (9,7)	6 (5,5)	23 (24,2)
	м	50	—	5 (3,2)	8 (6,8)	9 (8,5)	7 (10,7)	6 (10,7)	15 (18,7)
	ж	35	1	6 (3,6)	8 (7,0)	5 (4,7)	6 (8,8)	—	8 (16,3)
1979	в	104	—	12 (3,7)	20 (8,6)	14 (6,6)	23 (17,2)	11 (10,1)	24 (25,1)
	м	64	—	3 (1,8)	14 (12,0)	7 (6,6)	16 (24,6)	8 (14,3)	16 (25,0)
	ж	40	—	9 (5,7)	6 (5,2)	7 (6,6)	7 (10,2)	3 (5,7)	8 (20,0)
1980	в	92	—	18 (5,5)	8 (3,4)	11 (5,2)	17 (12,6)	20 (18,3)	18 (18,9)
	м	59	—	7 (4,2)	5 (4,3)	7 (6,6)	12 (18,4)	15 (26,7)	13 (22,9)
	ж	33	—	11 (6,9)	3 (2,6)	4 (3,7)	5 (7,3)	5 (9,4)	5 (15,4)
	вкупно	489	4 (0,8)	67 (4,1)	71 (6,1)	68 (6,9)	87 (12,8)	69 (12,7)	122 (26,2%)
	мажи	329	3 (0,9)	31 (9,6)	46 (13,9)	46 (13,9)	63 (19,1)	52 (15,8)	90 (27,3%)
	жени	160	1 (0,6)	36 (22,5)	25 (15,6)	22 (13,7)	24 (15,0)	17 (10,6)	32 (20,0%)

графикон: 1

САМОУБИСТВА ВО СРМ СПОРЕД ПОЛОТ И ВОЗРАСТА
1976-1980 год.

Легенда:

мажи: ———

жени: - - - - -

то вршат самоубиство од мажите. Специфичната стапка за тој период од животот изнесува 3,76% кај мажите и 4,52% кај жените.

Веќе во старосната група од 25 до 34 години се забележува поголема зачестеност кај мажите, која прогресивно расте, за да би достигнала најголема разлика кај највозрасната старосна категорија преку 65 години. Таму специфичната стапка на мажите е скоро трипати поголема (40,02% кај мажите и 13,02% кај жените). До слични резултати е дојдено и во други истражувања.¹⁸

Од изложените резултати два податока посебно го привлекуваат вниманието: Прво односот помеѓу мажите и жените во возрасната група помеѓу 15 и 24 години и второ, доста високата стапка на старите лица. Секако, од податокот дека самоубиствата се најчести кај највозрасната старосна категорија, не би требало да се извлече заклучок дека тие се, пред сè, проблем на старите лица. Напротив некои автори¹⁹ укажуваат дека самоубиствата во општата смртност се позначајни кај помладите годишта, бидејќи кај нив општата смртност е мала. Заради тоа самоубиствата кај помладите се позначаен општествен проблем. За овој противприроден феномен (самоубиства кај најмладите) Хаин смета дека значајно влијание имаат биопсихолошките фактори како што се пубертетската зрелост и ликвидирањето на едиповиот комплекс, отфрлањето на соништата од детството во конфронтација со реалноста на возрасните и слично.²⁰

Во секој случај проблемите на овие две старосни категории — најмладите и најстарите — побудува значаен интерес и треба и натаму да се истражува. Посебно е интересно најголемото учество на жените кај младите жени помеѓу 15 и 24 години.

3. Структурата на самоубиствата според националната припадност

Социјалистичка Република Македонија има доста сложена национална структура. Заради тоа податоците за националната припадност на лицата кои извршиле самоубиство овозможува да се испита, пред сè, дали во поглед на зачестеноста на самоубиствата постојат разлики помеѓу националните групи кои живеат во СР Македонија. Во неа доминантно учество

¹⁸ Špadijer Džinić J. споменатиот труд, стр. 84.

¹⁹ Milić V. споменатиот труд.

²⁰ Hain A.: Le suicide d'adolescents, Payot, Paris, 1970, p. 7.

имаат Македонците, кои спрема пописот од 1971 година се застапени со 69,3%. Од другите народности е етнички групи најбројни се припадниците од албанската народност, кои се застапени со 17%, потоа Турците со 6,6% итн. Националната структура по општини е доста различна. Најмалку Македонци живеат во некои општини од Западна Македонија, каде е позначајно учеството на припадниците од албанската народност. Така во Дебар Македонци има (според пописот од 1971 година) само 12%, Гостивар 21,4%, Тетово 26,1⁰% итн. Најголемо учество Македонците имаат во општините Кратово, Пробиштип, Демир Хисар и други, а во Скопје нивното учество е 63,1%. Овие податоци се неопходни за да се види дали во поглед на националната припадност има разлики во зачестеноста на самоубиствата. Од резултатите на анализираниов период (1976 — 1980) се покажува дека учеството на Македонците во самоубиствата е поголемо од нивното учество во националната структура на населението. Така учеството за овие пет години за нив изнесува 83%. Ако се анализира по години ќе се види дека нивното учество покажува различна динамика и се движи од 76,7⁰% во 1976 година до 89,1% во 1980 година.

На второ место во структурата на самоубиствата по национална припадност се наоѓаат припадниците од албанската народност со 5,5⁰%, што претставува значително помало учество од нивното учество во вкупното население. Во споредба со претходните истражувања на самоубиствата во СР Македонија интересно е што е порсната стапката на самоубиствата кај Албанците, а намалена кај Србите.²¹ Другите народности и етнички групи во структурата на самоубиствата и натаму имаат незначително учество.

Како што видовме порано некои општини од Западна Македонија, каде што учеството на албанската народност е поголема, имаат и најниски стапки на самоубиства во СР Македонија. Националноста која опфаќа повеќе карактеристики и обележја, заедно со вероисповедта (тие се повеќето припадници на исламската религија, а таа е построга спрема самоубиствата) имаат свое влијание на стапката на самоубиствата. Освен тоа, се смета дека кохезијата и солидрноста кај оваа народност е поголема, а повеќе се задржани старите патријархални односи, односно новите односи не успеале нив докрај да ги разбијат, што има свој одраз и врз стапките на самоубиствата.

Интересно е што во поглед на националната припадност и полот се задржани скоро истите односи на учеството на мажите и жените кај Македонците и Албанците. Се забележува сразмерно поголемо учество на жените кај припадниците од српската народност.

Табела 5

ИЗВРШУВАЊЕ НА САМОУБИСТВА ВО С.Р.М. СПОРЕД
НАЦИОНАЛНОСТА

Националност		Вкупно	1976 г.	1977 г.	1979 г.	1979 г.	1980 г.
Македонци	Вкупно	405 (83,0%)	76 (76,7)	91 (83,6)	67 (79,7)	89 (81,6)	82 (89,1)
	мажи	276 (83,8)	63	66	40	55	52
	жени	129 (80,6)	13	25	27	34	30
Албанци	в	27 (5,5)	10 (10,1)	7 (6,4)	7 (8,3)	3 (2,8)	—
	м	18 (5,4)	6	6	4	2	—
	ж	9 (5,6)	4	1	3	1	—
Турци	в	13 (2,6)	2 (2,0)	1 (0,9)	2 (2,3)	6 (5,7)	2 (2,2)
	м	10 (3,0)	1	1	2	4	2
	ж	3 (1,8)	1	—	—	2 (1,9)	—
Роми	в	5 (1,0)	2 (2,0)	—	1 (1,1)	2	—
	м	4 (1,2)	2	—	1	1	—
	ж	1 (0,6)	—	—	—	1	—
Срби	в	14 (2,8)	3 (3,0)	6 (5,5)	4 (4,6)	1 (0,9)	—
	м	7 (2,1)	2	5	—	—	—
	ж	7 (4,3)	1	1	4	1	—
Бугари	в	4 (0,8)	3 (3,0)	—	—	1 (0,9)	—
	м	—	—	—	—	—	—
	ж	4 (2,5)	3	—	—	1	—
Црногорци	в	2 (0,4)	1 (1,0)	1 (0,9)	—	—	—
	м	1 (0,3)	—	1	—	—	—
	ж	1 (0,6)	1	—	—	—	—
Муслимани	в	7 (1,4)	2 (2,0)	1 (0,9)	2 (2,3)	2 (1,9)	—
	м	6 (1,8)	2	—	2	2	—
	ж	1 (0,6)	—	1	—	—	—

Власи	В	1 (0,2)	—	1 (0,9)	—	—	—
	М	—	—	—	—	—	—
	Ж	1 (0,6)	—	1	—	—	—
Југословени	В	2 (0,4)	—	1 (0,9)	1 (1,1)	—	—
	М	2 (0,6)	—	1	1	—	—
	Ж	—	—	—	—	—	—
Непознато	М	8 (1,6)	—	—	—	—	5 (8,6)
	Ж	5 (1,5)	—	—	—	—	3
	В	3 (1,8)	—	—	—	—	—

4. Структурата на самоубиствата според брачната состојба

Во сите досегашни анализи од социолошки аспект бракот и семејството се покажаа тесно поврзани со самоубиствата. Во семејството се стабилизираат односите и се оневозможува „животниот авантуризам“, а од друга страна се создаваат подносливи услови за живот и заедничко решавање на проблемите. Со тоа практично бракот и семејството имаат профилактично дејство спрема самоубиствата. Но семејството носи и поголема одговорност на брачните другари, посебно на мажот во условите на присуство на традиционални патријархални односи, со што брачноста, би се рекло да тој аспект посебно и оди на рака на жената. Но во врска со семејството треба да се истакне уште еден аспект: дали брачната заедница е успешна. Ако брачната заедница е неуспешна, т.е. присутни се чести караници, нетрпеливост, неразбирање за заедничките проблеми и слично, таа може да биде фактор на девијантно однесување, односно може да доведе до најнепожелен расплет — самоубиство.

За време на анализираниов период (1976 — 1980 година) се покажа дека најмногу од лицата кои извршиле самоубиство биле во брак. На оние кои немале засновано брачна заедница отпаѓаат 21,7%, а на категоријата вдовци-вдовици 15,6%. Учеството на категоријата разведени е незначителна.

Најголемото учество на категоријата жените-омажени донекаде е во спротивност со досега познатите истражувања. Би можело да се претпостави, но за тоа немаме доволно податоци, дека можеби проблемите во врска со семејството биле една од причините за извршување на самоубиство. Во некои претходни истражувања на самоубиствата во СР Македонија тие проблеми се покажаа како значаен фактор.²²

Семејството зазема централно место меѓу другите институции која може да воспостави вистинска рамнотежа кај личноста. Но таа рамнотежа во современи услови е пореметена. Семејството е сведено на потрошувачка заедница, насочувајќи ги своите напори кон добивање на се поголеми и поразновидни потрошни добра, тоа често си поставува цели и амбиции кои не може да ги реализира; затоа што ги надминуваат неговите можности и капацитети. На тој начин настануваат конфликти и фрустрации кои можат да бидат трагични, посебно за младите кои имаат покршлив афективен живот. Тоа може да ги одведе да конституираат маргинални групи во кои ќе се регрутираат зависници од дроги, делинквенти и самоубијци.

²² В. истиот труд.

Табела 6

СТРУКТУРАТА НА САМОУБИСТВОТА ВО СР МАКЕДОНИЈА СПРЕМА
БРАЧНАТА СОСТОЈБА И ПОЛОТ 1976—1980

1. Неженет, Немажена	Вкупно:	103	21,1%
	Мажи:	63	19,2%
	Жени:	40	25,0%
2. Оженет, Омажена	Вкупно:	298	61,0%
	Мажи:	210	64,0%
	Жени:	88	55,0%
3. Вдовец, Вдовица	Вкупно:	76	15,5%
	Мажи:	50	15,2%
	Жени:	26	16,2%
4. Разведен, Разведена	Вкупно:	10	2,0%
	Мажи:	5	1,5%
	Жени:	—	—
5. Непознато	Вкупно:	1	0,2%
	Мажи:	1	0,3%
	Жени:	—	—
Вкупно:		489	
Мажи:		329	67,29%
Жени:		160	32,71%

Од табелата 6 може да се забележи дека статусот на вдовците е потежок отколку на разведените. Веројатно се работи за проблеми поврзани со староста.

5. Самоубиствата и образовната структура

Образованието претставува еден од позначајните чинители кои ја одредуваат општествената положба на личноста во групата и во пошироката заедница. Во поглед на образовната структура на населението крупни чекори во СР Македонија се направени по ослободувањето. Според пописите од 1953, 1961 и 1971 година опаѓа бројот на неписмени лица над десетгодишна возраст. Така, во 1971 година бројот на писмените е 81,9%, а неписмени 18,1%, при што бројот на женски неписмени лица е поголем (37,8%). Во рамките на СФР Југославија, во истата година, на Македонија отпаѓа 9,1% неписмени, што е под југословенскиот просек (15,2%).

Повеќе автори досега укажуваат на тоа дека лицата со пониски образовни квалификации поретко вршат самоубиство. Во нашата земја тоа го потврди и Шпадијер — Џиниќ²³ ука-

²³ Špadijer — Džinić J. споменатиот труд, стр. 49.

жувајќи дека лицата без образование најретко вршат самоубиство, како во општините каде што стапките на самоубиства се високи, така и во општините каде што стапките на самоубиствата се ниски.

Според податоците од табелата 7 може да се види дека СР Македонија и во тој поглед е специфична. Нешто повеќе од една четвртина од лицата што за време анализираниов период извршиле самоубиство, поточно 25,8%, се без школка подготовка. Како и во претходните истражувања на самоубиствата во СР Македонија²⁴ најголема зачестеност се јавува кај лицата со непотполно основно училиште.

Табела 7

САМОУБИСТВАТА СПОРЕД ОБРАЗОВАНИЕТО И ПОЛОТ

	Вкупно	Мажи	Жени
Без школка подготовка	162 (25,8%)	88 (26,8%)	38 (23,7%)
Завршено 4—7 одделение	184 (38,1%)	121 (36,8%)	65 (40,6%)
Завршено осн. училиште	82 (16,8%)	52 (15,8%)	30 (18,7%)
Училиште за КВ или ВКВ	34 (6,9%)	26 (8,2%)	8 (5,0%)
Гимназии и др. средни учил.	44 (9,0%)	27 (8,6%)	17 (10,6%)
Завршено виша школа	6 (1,2%)	6 (3,7%)	—
Завршен факул. или висока школа	9 (1,8%)	7 (3,9%)	2 (1,2%)
Непознато	2 (0,4%)	2 (0,6%)	—
Вкупно:	489	329 (67,29%)	160 (32,71%)

²⁴ Самоубиствата и обидите за самоубиство во СРМ“, група автори, „Студентски збор“ 1983, Скопје.

²⁶ Isto, str. 97.

Поинаква слика ќе се добие ако се погледа структурата на населението по образование и самоубиствата. Имено, во СР Македонија во 1971 година на овие две категории (без образование и со непотполно основно училиште) отпаѓале 69,7%, а лица кои што извршиле самоубиство во исто образование (без образование и непотполно основно училиште) во вкупната маса на самоубиства се застапени со 63,9%, што ја потврдува претпоставката дека самоубиствата се релативно почести кај повисоките образовни групи. Во услови на низок ниво на образование таа правилност — дека луѓето со помало образование помалку се самоубиваат — има мала веројатност да се оствари. Во секој случај степенот на образованието не може да биде посматран како самостоен фактор, туку тој делува заедно и во сооднос со другите фактори.

6. Занимањето и самоубиствата

Во досегашните истражувања на самоубиствата повеќе автори укажаа на постоењето различни специфични стапки на самоубиства кај различни занимања, односно дека кај поедини занимања ризикот од самоубиство е поголем. Објаснување на таквата состојба се наоѓа, пред сè, во тежината на одделните занимања, нивната одговорност, можноста од конфликти при нивното обавување и слично. Исто така е истакнувано дека почесто вршат самоубиство лица чие занимање носи повисок доход (стручњаци и раководни лица), како и лица чие занимање носи низок доход и ужива низок општествен углед.²²

Во СР Македонија, според податоците од табелата највисока стапка на самоубиства се забележува кај земјоделците и другите сродни занимања, а на второ место работниците во индустријата и рударството. Од анализата на податоците паѓа во очи високото учество на издржуваните лица и лицата со личен приход. Двете категории се лица од постара возраст и може да се констатира дека во овие старосни групи ризикот од самоубиството е поголем. Тоа може да се објасни со повисоките стапки на самоубиства кај старите лица, а може да влијае и материјалната сигурност и обезбеденост, посебно кај издржуваните лица. Познато е дека односот помеѓу активното и издржуваното население има свое значење за севкупните општествени односи. Посматрано во однос на са-

Табела 8

САМОУБИСТВАТА СПОРЕД ЗАНИМАЊЕТО И ПОЛОТ

	Вкупно	Мажи	Жени
Земјод. и др. сродни работ.	135 (27,6%)	104 (31,7%)	31 (19,3%)
Рудари, индустр. и сродни работ.	80 (16,3%)	69 (21,0%)	11 (6,8%)
Работници во трговија	15 (3,0%)	11 (3,3%)	4 (2,5%)
Работници во услуги	2 (0,4%)	1 (0,2%)	1 (0,6%)
Работници во заштита	13 (2,6%)	13 (3,9%)	—
Управни, админ. и срод. заним.	14 (2,8%)	11 (3,3%)	3 (1,8%)
Раковод. лица	5 (1,0%)	4 (1,3%)	1 (0,6%)
Стручњаци, уметници	18 (3,6%)	13 (3,9%)	5 (3,1%)
Лица со личен приход	74 (15,1%)	61 (18,5%)	13 (8,1%)
Издружувани лица	126 (25,8%)	35 (10,6%)	95 (56,8%)
Без занимање Вкупно:	5 (1,0%) 489	5 (1,5%) 329 (67,29%)	— 160 (32,71%)

моубиствата се покажува дека доста високо е учеството на категоријата издржувно население, при што учеството на жените е значително повисоко. Интересно е што во регионите каде што стапките на самоубиствата се повисоки, не е најголем и процентот на издржувани лица. Тоа упатува на размислување дека влијанието на овој фактор не е директно, туку дека делува во поврзаност и во сооднос со некои други фактори и заради тоа се потребни натамошни истражувања.

*
* * *

Споредувајќи ги стапките на самоубиствата во светот и во нашата земја со стапките на самоубиствата во СР Македонија би се рекло дека тие не го оправдуваат посебниот научен интерес, заради тоа што се ниски. Меѓутоа интересот за

проучување на оваа појава главно е условен од два елемента: самоубиствата претставуваат таква социопатолошка појава со која се напаѓаат најголемите општествени вредности и заради тоа што тие во последните десетина години покажуваат благ пораст. Самоубиствата во СР Македонија, поради посебните општествено-економски и културни карактеристики, покажуваат и одредени специфичности како во поглед на регионалниот распоред така и во поглед на суицидалната популација, што ги оправдува нивното изучување. Така, за разлика од другите земји и одделни републики од нашата земја кои што имаат високи стапки на самоубиства, кај нас самоубиствата се покарактеристични за постарите луѓе, што може да се објасни со битно изменетите општественоекономски и социокултурни услови во семејството, посебно во селското семејство. Тоа е во врска со една друга специфичност на Македонија, а имено самоубиствата се покарактеристични за селата кои трпат големи трансформации, раслојувања и распаѓања на патријархалните односи.

Потполното познавање на оваа појава е неопходно за да би можело да се организира успешна превенција. Тоа подразбира подлабоко навлегување и во етиологијата на самоубиствата, бидејќи превенцијата ќе биде ефикасна во онаа мерка во која е насочена кон отстранување на причините што доведуваат до самоубиство. На овој план во СРМ се направени првите чекори. Но користејќи ги позитивните искуства од другите земји и другите републики од нашата земја кои се позагрозени од самоубиства би можело да се направи нешто повеќе, за појавата да не би добивала несакани димензии.

Nelko STOJANOSKI

LES TAUX DES SUICIDES ET QUELQUES
CARACTERISTIQUES DE LA POPULATION
DES SUCIDES EN R.S. DE MACEDOINE

Resumee

Les suicides, en tant qu'un phénomène de plus en plus présent dans les sociétés modernes, n'ont pas laissé intacte notre République aussi. Jusqu'à l'année 1971 elle était rengeée dans les pays avec un taux des suicides très bas, mais les dernières quinzaines années ceux-ci on apperçoit une tendance d'augmentation (de 1,23 en 1967 à 6,64 en 1977). Dans ce travail l'auteur fait une analyse de la période entre 1976 et 1980 lorsque les taux des

suicides n'ont pas de grandes oscillations comme s'étais le cas avec la décennie précédente et ils sont placés entre les taux bas et moyens. Comparés avec les taux de la décennie précédente une tendance d'augmentation est évidente dans cette période et les taux sont stabilisés à un niveau plus élevé, mais par rapport de l'augmentation de la population totale ils montrent un développement plus rapide. En dépit de tout cela la R.S. de Macédoine dans les cadres de R.S.F. de Yougoslavie, après la Province Autonome Socialiste de Kosovo, a des taux de suicides les plus bas.

Les suicides en R.S. de Macédoine, comme une conséquence du milieu socio-cultural spécifique, montrent des spécificités déterminées du point de vue de la disposition régionale aussi comme du point de vue des caractéristiques de la population des suicides. Dans notre République les suicides sont plus caractéristiques pour les gens plus vieilles ce qui peut présenter une supposition que cela est conditionné des conditions socio-économiques et socio-culturelles essentiellement changées dans la famille et surtout dans celle du village. Donc, cela est une autre caractéristique de la R.S. de Macédoine, c'est à dire les suicides sont plus caractéristiques pour les village dans lesquels sont fait beaucoup de transformations, différenciation et processus de décomposition des relations patriarcales. Dans la période analysée apparaissent de certaines différences caractéristiques dans la fréquence des suicides chez les hommes et chez les femmes. Celles-ci se suicident deux fois par mois moins que les hommes, mais elles le font souvent à l'âge de 15 à 24 ans (les taux spécifiques de cette période sont 3,76 pour les hommes et 4,52 pour les femmes). La caractéristique est que les jeunes femmes de cet âge se suicident le plus souvent de la population des femmes.

Dans ce travail on analyse aussi la distribution des suicides d'après quelques autres variables reléventes, mais sans certaines spécificités particulières. A la fin on donne des conseils pour une prévention avec des résultats positifs pour ne permettrait pas que ce phénomène prend des dimensions insouhaitables.